

De dorpskerk van Poortugaal

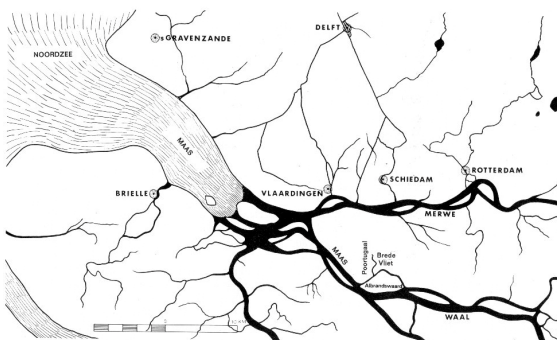
1. algemeen

De Nederlands Hervormde Kerk aan de Groene Kruisweg is het oudste gebouw in Poortugaal. De kerk in zijn huidige vorm is gebouwd in de vijftiende eeuw. Het is een oudgothische kruiskerk¹. Zoals alle kerken in de Middeleeuwen werd ook deze kerk in de oost-west richting gebouwd. De priester stond zo aan het altaar met zijn gezicht naar het oosten.

2. geschiedenis Poortugaal

Opvallend is dat de kerk van Poortugaal niet in het centrum van het dorp gelegen is.

Aan het eind van de 12^e eeuw was het eiland IJsselmonde een gebied dat regelmatig onderliep bij hoog water.

De Heer van Putten begint dan met het aanleggen van dijken. Met de bedijking neemt hij het gebied in bezit. Hij bouwt rond 1200 een houten huis als bestuurscentrum van de polder en een houten kerkje, de “hofkerk” van de Heer van Putten.

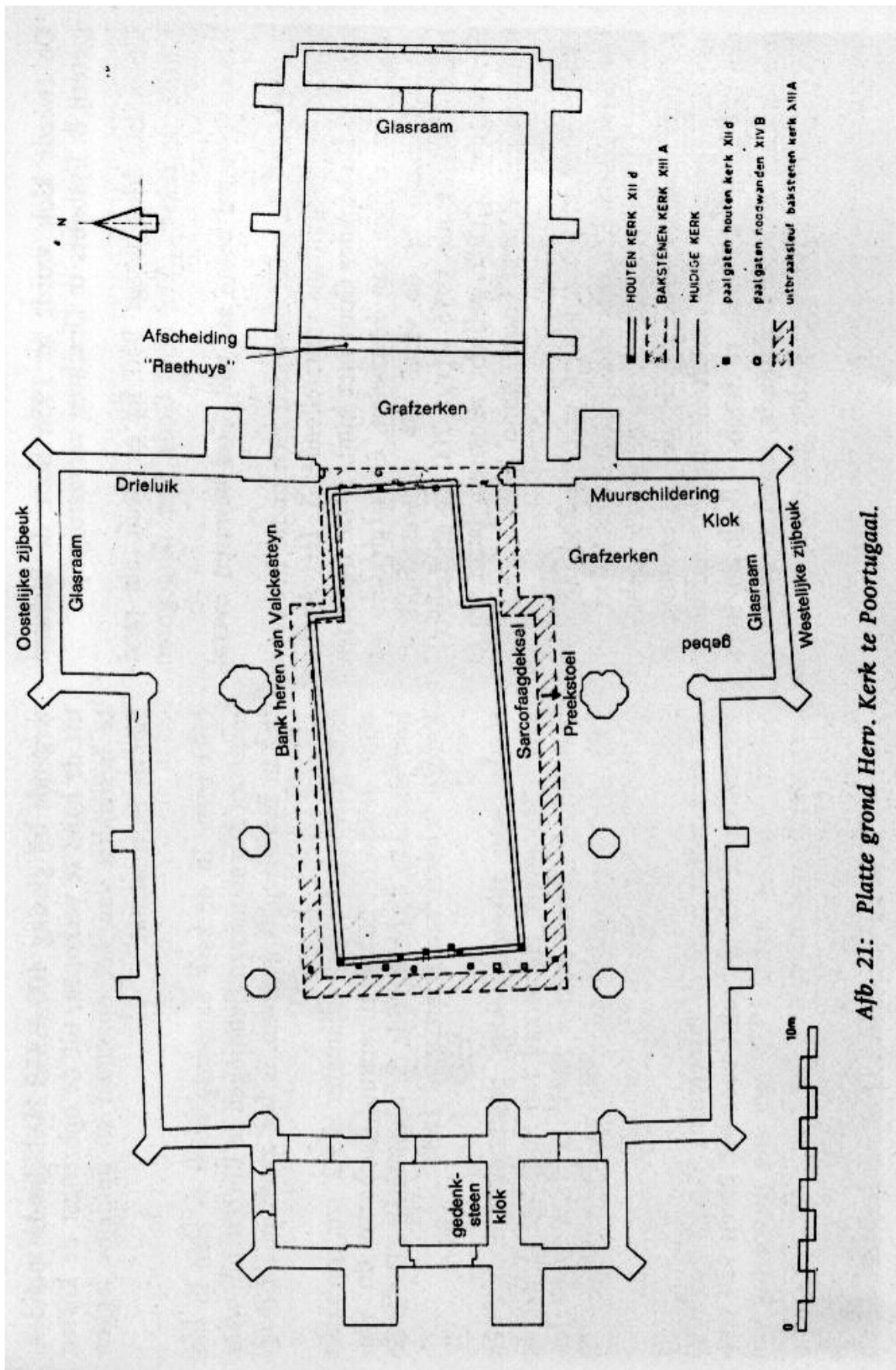
Het houten huis wordt rond 1210 vervangen door een stenen huis op een motte (een opgeworpen heuvel). Dit huis was niet goed gefundeerd en werd snel weer afgebroken.

Op enkele kilometers afstand bouwde de Heer van Putten rond 1310 kasteel “Valckesteyn”.

De kerk blijft eenzaam in het landschap achter.

Het dorp Poortugaal ontstond ongeveer op de plaats van de Dorpsstraat. Er woonden mensen zonder eigen landbezit, die dus geen geld hadden om zelf een kerk te bouwen en hun kerk was dus de “hofkerk” van de Heren van Putten.

Afb. 21: Platte grond Herv. Kerk te Poortugaal.

3. geschiedenis van de kerk

1180

De Heer van Putten sticht een huis in de polder en bouwt er een kerk bij. De vorm van de oorspronkelijke houten kerk was rechthoekig, 11,50 m lang en 5,75 breed. Het koor was 4 x 4 m.

1210

De houten kerk wordt vervangen door een bakstenen kerk gebouwd van ongeveer dezelfde grootte. Hiervoor wordt het terrein rond de kerk opgehoogd. De bakstenen kerk wordt om de houten kerk heen gebouwd.

1350-1400

De huidige vorm van de kerk ontstaat op een opgeworpen "kerkheuvel". De oost- en westmuur worden afgebroken en door een tijdelijke houten muur vervangen. De paalgaten hiervan zijn bij een restauratie teruggevonden. De bakstenen van de muren worden gebruikt voor de nieuwe funderingen. De kerk heeft dan een rechthoekige vorm. Hiervan is niets bewaard gebleven.

1450

Er wordt een bouwplan gemaakt voor de hele kerk. Het wordt dan de oud-gotische kruiskerk¹ die wij kennen. Oudgotisch was de bouwstijl die toen gebruikt werd. Men begint met het koor, dat hoger ligt dan de rest van de kerk en waarschijnlijk gebouwd is op de crypte² van de oude kerk.

1475

Het dwarsschip wordt gebouwd. Vervolgens wordt het middenschip doorgetrokken tot de toren. De kerk krijgt zijn huidige vorm van een kruis.

1550

De kerk wordt nogmaals verbouwd. De beide zijschepen worden verbreed en voorzien van de grote ramen.

In de loop der eeuwen hebben er verschillende restauraties plaatsgevonden. In de archieven van de kerk wordt een stuk gevonden uit 1748, waarin toestemming gevraagd wordt om de kerk te restaureren.

1923/1924

De kerk wordt grondig gerestaureerd. De preekstoel wordt geplaatst voor de ingang van het koor. Vanaf de ingang komt er een middenpad met aan weerszijde banken.

1971

In dit jaar wordt vloerverwarming aangelegd en worden de muren aan de binnenkant gerestaureerd. Ook worden de paalgaten van de kerk uit de 14^e eeuw blootgelegd.

De preekstoel wordt dan verplaatst naar de pilaar bij de zuidelijke zijbeuk. De banken worden vervangen door Oudhollandse stoelen.

4. de toren

De toren is waarschijnlijk het oudste deel van de kerk. In de tweede helft van de 14^e eeuw is men begonnen met de bouw.

Vermoedelijk reikte de toren in die tijd tot de gemetselde boogjes op de zijmuur van de toren. De verdieping daarboven en de klokkenverdieping zijn eind 15^e eeuw gebouwd. Toen is de toren versterkt met gemetselde steunberen³.

Omstreeks 1525 is de toren voltooid en is de toren voorzien van klokken.

De spits is waarschijnlijk bij de verbouwing in de 16^e eeuw gebouwd en voorzien van een gotisch torenkruis. Dit kruis is nu nog in de kerk te zien.

In 1798 is per wet besloten dat kerktorens in het vervolg eigendom van de gemeente worden. De gemeente is verantwoordelijk voor het onderhoud van de torens. Restauraties hebben in 1915 en in 1953-1955 plaatsgevonden.

De ingang van de kerk bevindt zich onder in de toren.

de klokken

In de toren hangen twee klokken. De klok uit 1525 is in 1984 vervangen door een nieuwe. Van de oude klok is een afgietsel gemaakt, dat gebruikt is voor het maken van de nieuwe klok. De klok is gemaakt bij de Koninklijke Eysbouts in Asten.

De tweede klok werd in 1956 gemaakt door de klokkengieter B. Eysbouts en weegt 700 kg. De klok heeft als randschrift: "Gelijk wellicht tevoren, laten wij samen ons geluid weer horen. Anno 1956".

De klok uit 1525 is nog in de kerk te zien. Hij weegt 950 kg. Het randschrift van deze klok luidt: "Ter ere van Gods ben ik gegoten. Alsoo verre mi hoore zal wilt God Beware overal. Anno 1525". In reliëf onder het randschrift zijn vier medaillons te zien:

1. Het Avondmaal.
2. De Moeder Gods met kind.
3. De Calvariënberg.
4. Het Wapen van Mechelen.

Deze klok werd in de oorlog door de Duitsers in beslag genomen om hem om te smelten voor wapens. De schipper die de klok (en andere klokken uit o.a. Spijkenisse) moest vervoeren was de Duitsers te slim af: hij liet zijn schip zinken in het IJsselmeer. Na de oorlog is het schip, met de klokken weer boven water gehaald. De klok heeft nog tot 1984 dienst gedaan.

Ter herinnering aan dit gebeuren is in de muur van de ingang van de toren een gedenksteen aangebracht met de tekst:

“In drie jaar klonk mijn stem niet meer
'k lag op de bodem van het IJsselmeer
heldenmoed van schipper Van Dijk
liet mij zakken in het slijk
maar nu jubel ik het uit
besef o mens, wat dit beduidt
geloof van mij, dat God gewis
in nood en dood Uw Redder is”.

28 juni 1943

8 januari 1946

Ook vroeger hingen er twee klokken in de toren. In 1850 was de kleinste klok gebarsten en werd verkocht voor Fl. 376,60, ongeveer € 175,--. Dit geld werd gebruikt voor de bestrating van de Dorpsstraat.

5. het interieur

De huidige opstelling dateert van 1971. De preekstoel wordt dan tegen de pilaar aan de zuidzijde geplaatst en de banken worden vervangen door Oudhollandse stoelen.

deksel sarcofaag (4)

Het enige tastbare overblijfsel van de oude kerk is een rood zandstenen deksel van een sarcofaag, die blijkens de ingehakte kruisjes later als altaarsteen gebruikt is. De steen ligt onder de preekstoel.

het koorhek

Uit oude geschriften blijkt dat dit hek in 1592 is gemaakt. Het hek en de deur zijn een afscheiding naar de consistoriekamer, waar de kerkenraad vergadert en waar de dominee zich kan verkleden.

de preekstoel

De eikenhouten preekstoel is in 1774 in de Lodewijk XIV-stijl gemaakt door de Schiedamse timmerman Gerardus Louwerom naar een ontwerp van Rutger van Bol.

de borden

In de noordelijke zijbeuk hangt een drieluik van 1687 met daarop vermeld, de geloofsartikelen, het doopformulier, de 10 geboden, gebed des Heren (Onze Vader) en het formulier voor het Avondmaal.

In de zuidelijke zijbeuk hangt een bord met daarop "Salomons gebed" met links en rechts een wapen, vermoedelijk geschonken door Abraham van der Swan.

Boven de deuren in het portaal staat een bord met vergulde letters in de barokstijl Pr.29-2 "Gevet den Heere de eere zijns Naams, aanbidde den Heere in de Heerlijkheid des Heiligdoms. Anno 1782. Js. De Ridder". De deuren zijn in 1775 gemaakt.

de polderbanken

Links en rechts van de trap naar het koor staan twee eikenhouten zgn. polderbanken. De linkse was vanaf 1772 de zitplaats voor de dijkgraaf, schout en heemraden van Albrandswaard.

De rechtse was bestemd voor dijkgraaf en hoogheemraden van het waterschap van het Gemene land van Poortugaal.

Rondom de noordelijke hoofdpilaar is een bank, die vroeger de zitplaats was van de heren van Valckestejn.

de ramen

Er zijn drie gebrandschilderde ramen in de kerk. Het raam in het koor van de kerk wordt in 1924-25 ontworpen door Jacop Por. Het bevat het wapen van de schenker van het raam, de familie Van der Poest Clement.

In de zuidelijke zijbeuk is een raam te zien uit 1954, voorstellende "De verloren zoon", gemaakt door Toon Berg uit Dordrecht. Boven vertrekt de zoon, overmoedig, links is hij vrolijk op een feest, beneden hoedt hij zwijnen. Tenslotte keert hij terug bij zijn vader in het welvoorzien ouderhuis.

De noordelijke zijbeuk is voorzien van een raam met de voorstelling "De barmhartige Samaritaan" uit 1956. Boven zien we de hulpverlening aan het slachtoffer, beneden zijn de verdwijnende figuren van de 3 rovers en de Leviet. Dit raam is geschonken door mej. P.F. van der Poest Clement en ook gemaakt door Toon Berg.

Volgens oude geschriften is het glas in het koor in 1467 geschonken door Frank van Borselen, Heer van Voorne.

de muurschilderingen

In 1923 worden muurschilderingen blootgelegd. De voorstellingen zijn niet goed meer te onderscheiden. Alleen in de zuidelijke zijbeuk is een voorstelling behouden van het Laatste Oordeel. Het fresco is gemaakt aan het eind van de 15^e eeuw. Boven zien we Christus als opperste Rechter met opgeheven handen om zijn wonden te tonen. Aan zijn linkerhand en wat lager Maria. Daar beneden zit Beëlzebub, de duivel, die de verdoemden met een knots voor zich uitdrijft naar het hellevuur.

het orgel

Een orgel wordt bespeeld aan de klaviatuur (toetsenbord), bestaande uit twee delen: de manualen (handklavieren) en het pedaal (voetklavier). Met het bovenklavier worden de pijpen van het bovenwerk bespeeld; die van het hoofdwerk met het onderklavier.

Een orgelpijp werkt net als een blokfluit. Onderaan is de blaasopening. Dan komt de voortgeblazen lucht bij een smalle spleet (de kernspleet) en raakt het labium. Dat veroorzaakt trillingen van de lucht. Zo werkt ook een orgelpijp. De pijp neemt de trillingen over. Daardoor worden ze hoorbaar, ze geven een toon. Iedere toon heeft zijn eigen pijp, oftewel: iedere pijp heeft zijn eigen toon. Bij een orgel kunnen meer tonen tegelijk klinken. Dat hangt af hoeveel toetsen op de klaviatuur worden ingedrukt. 54 pijpen vormen samen een register.

Het huidige orgel is op 16 december 1977 in gebruik genomen. Het is afkomstig uit de Bethlehemkerk in De Haag en is gebouwd door de Rotterdamse orgelbouwer Willem Hendrik de Kam in 1860.

Dit orgel verving het orgel uit 1916, gemaakt door A. Standaard in Rotterdam en dat geschonken was door het echtpaar Van der Poest Clement ter gelegenheid van hun 40-jarig huwelijk. De orgelpijpen van dit orgel werden verkocht om de kosten van het nieuwe orgel te dekken.

grafzerken

Vroeger werden overledenen altijd in, of direct rond de kerk begraven. Daarom vind je overal op de vloer grote grafstenen of grafzerken. Hoe rijker je was, hoe groter de grafsteen. De rijken lagen voornamelijk in de kerk en de armere mensen op het kerkhof buiten. Pas sinds ongeveer 1800 mogen er geen overledenen meer in de kerk begraven worden.

In de vloer van de zuidelijke zijbeuk en in het voorste deel van het koor zijn nog vele, goed bewaarde grafzerken te vinden.

6. Rooms-katholiek/protestants

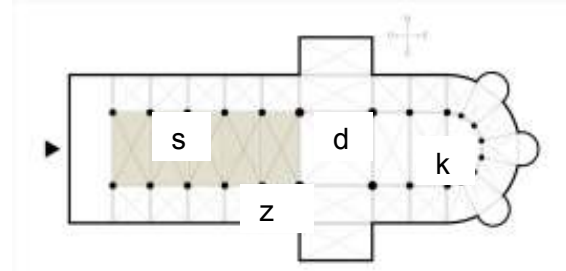
Al in 1250 is er sprake van een "parochie van de dorpskerk van Poortugaal" en die parochie is er nu nog steeds. Wat is nu eigenlijk een parochie?

Letterlijk betekent het een kerkelijke gemeente, een gebied om een bepaalde kerk. Maar het wordt ook gebruikt voor de mensen die in dat gebied wonen en er naar de kerk gaan. Tot halverwege de 16^e eeuw was iedereen rooms-katholiek.

Tot aan de Hervorming was de kerk een rooms-katholieke kerk, gewijd aan Maria. In 1581 wordt de eerste predikant in de oude geschriften genoemd en sindsdien is het een protestantse kerk.

6. woordenlijst

1. kruiskerk

Het **schip (s)** (dit onderdeel van het kerkgebouw kreeg zijn naam omdat het op een omgekeerd schip lijkt) of de **beuk** is in de kerkenbouw de langgerekte ruimte in (meestal) west-oostrichting, die aan de oostkant wordt voortgezet door het **koor (k)**.

Bij veel kerken staat tussen het schip en het koor een **dwarsschip (d)**, ook wel of **dwarsbeuk** of transept genoemd, waardoor een Latijns kruis ontstaat, de traditionele vorm van romaanse en gotische kruiskerken.

Evenwijdig aan het schip kunnen zich **zijbeuken (z)** bevinden, die door arcaden van het middenschip worden gescheiden.

2. crypte - is een ruimte onder een kerk, bedoeld om relikwieën in te bewaren. Daarnaast was de crypte een bijzondere begraafplaats voor hoge geestelijken.

3. steunbeer of contrefort is een steun voor een muur bestaande uit een zijdelingse verdikking.

4. sarcofaag – stenen doods-kist

Bronnen:

Wikipedia

N.L. van Dinther – *De laat-Gothische Kruiskerk te Poortugaal*

N.L. van Dinther – *Sprokkels uit Poortugaals historie*

B.H.J. Wassink – *De Oude Grote Dorpskerk van Poortugaal Gemeente Spijkenisse: "De Dorpskerk van Spijkenisse", lespakket over geschiedenis en muziek bestemd voor groep 7 en 8 van de basisschool.*